

univerzity byly takřka od počátku spjaty s polskou společností, s její obětavostí a uvědomováním si potřeb vysoké školy. Díky společenskému mecenášství, jež se šířilo v dalších stoletích, vydatně rostlo nadání univerzity, jež bylo souhrnem jednotlivých soukromých fundací. Důsledkem této skutečnosti byly velmi široké a velmi mnohotvárné kontakty univerzity s různými sociálními skupinami. Tyto kontakty se promítaly do hospodářské úlohy Jagellonské univerzity, ale současně se odrážely i v jejím společenském významu a funkci, a tudíž i v její značné popularitě od XV. do XVIII. století.

JERZY MICHAŁEWICZ

Die Wirtschaftsgrundlage der Jagielloner Universität und ihre Gesellschaftsaspekte

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel informiert den Leser über ausgesuchte Fragen der bisherigen Forschungen, die einer Synthese der Wirtschaftsgeschichte der Jagielloner Universität in Krakau in der Periode des XV. bis XVIII. Jh. gewidmet sind. Die im Jahre 1400 auf Anlass und Kosten der Staatsmacht erneuerte Universität wurde bald, d. h. am Ende des ersten Viertels des XV. Jh. zum Objekt eines andauernden und opferwilligen Interesses der polnischen Öffentlichkeit, welches bis zum Ende des XVIII. Jh. beständig blieb. Die Mäzene der Universität (mehr als 1500 Personen) rekrutierten sich aus den Reihen des Adels, des Bürgertums und sogar auch der Bauern. Im Verlauf von vier Jahrhunderten war es der Universität gelungen, ein beträchtliches Vermögen anzusammeln. Eine der bedeutenden Quellen der Universitätseinkommen bildete das Kapital der Foundationen in der Höhe von ungefähr 3 Millionen polnischen Zloty (Gulden). Dieses Kapital als Anleihekaptal ausgenützt, erweiterte den Umfang der gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Verbundenheit der Universität mit allen Schichten der damaligen polnischen Gesellschaft und fact mit dem ganzen Gebiet des damaligen polnischen Staates. Diese Tatsache beeinflusste die Wirtschaftsrolle der Jagielloner Universität und gleichzeitig ihre gesellschaftliche Bedeutung, sowie auch ihre beträchtliche Popularität vom XV. bis zum XVIII. Jahrhundert.

M. MARTIN BACHÁČEK / Z NAUMĚRIC — REKTOR UNIVERZITY PRAŽSKÉ

JIRÍ PEŠEK

Sklonek předbělohorského období českých dějin vstoupil do středu pozornosti nejprve tehdy, když oživené národní sebevědomí hledalo v této době vzor rozvinuté kultury nesené českým jazykem. Časem se však dostavila kritická reakce historiků a předbělohorská doba byla studována spíše z hlediska svého významu jakožto ohniska dvorské politiky a o kulturní úrovni tehdejších Čech byly někdy vyslovovány příkré, byť i ne zcela neodůvodněné posudky.¹⁾

Bádání poslední doby však období pozdní české renesance a manýrismu nově zhodnotilo a ukazuje se, že zvláště prostředí pražské univerzity bylo významným ohniskem vědeckého, kulturního a ideového dění, že zde vyrostla a působila řada postav, které významným způsobem utvářely soudobou českou vědu, kulturu, ale též dění politické a konfesíonelní, a které čekají na studium a zhodnocení. Jedním z galerie těchto mužů byl i mnohostranně činný organizátor soudobého školství, odborného dění i kultury, vědec a dlouholetý rektor pražské univerzity M. Martin Bacháček.

Přehlížíme-li univerzitní historii 16. stol., jak nám ji narýsovaly především práce Z. Wintra, musíme si uvědomit, že základem tohoto obrazu je zvláště doba Bacháčkova působení v čele univerzity. Pro starší období je totiž relativně málo pramenného materiálu, a tak jsou poznatky o stavu na přelomu 16. a 17. stol. přenášeny i na dobu starší. A právě řada těchto pramenů vděčí přímo či nepřímo za svůj vznik či rozvoj úřední činnosti M. Bacháčka. Toho si musíme být při studiu a hlavně hodnocení pramenů a literatury, k tomuto období univerzitních dějin se vážící, vědomi.²⁾

¹⁾ Srovnej např. soud K. Stloukala o vědecké a kulturní úrovni rudolfínské Prahy, jak jej formuloval v kritickém referátu o knize J. B. Nováka, Rudolf II. a jeho pád, Praha 1935, v ČČH XLIII. 1937, s. 372.

²⁾ Stejně tak si musíme uvědomit, že právě u Wintra jsou neúspěchy univerzity, její potíže, spory a horší lidské stránky mistrů zdůrazňovány na úkor jejich kvalit a činnosti, pozitiva jsou podávána daleko méně výrazně než zápory. Je to tím, že Winter, který z údajů pramenů vycházel jinak zcela pečlivě, zároveň jim notně podléhal. Hlavním jeho pramenem byly rektorské knihy — úřední pomůcky sloužící především k zaznamenání sporů, dluhů a běžné agendy univerzitní správy. Závisy povahy nikoliv o hlavně tedy nutně převažují. Winter byl silný v dokumentaci, nikoli v interpretaci. Interpretoval-li tedy např. záznamy rkp. AUK A 34 o Bacháčkových vedlejších drobných příjmech jako důkaz jeho chudoby a zároveň fakta o tom, že půjčoval studentům dlou-

O životě a díle M. Bacháčka není dodnes žádná větší ucelená práce. Chceme-li získat alespoň rámcový přehled, musíme se uspokojit se stručnou úvodní částí Tomkových Pamětí o školách českých z roku 1845, se dvěma stránkami, které mu ve své Rukověti věnoval Jireček, z novějších prací s heslem Bacháček v Truhlářově a posléze Truhlář-Hrdinově Rukověti, ze které nová Rukověť Hejnicova a Martínkova pasáž o životě a činnosti Bacháčkově v podstatě přejala, a s heslem Bacháček v Tobolkově Knihopisu. Pomineme-li nepřínosný Vyšínův článek z r. 1973 a popularizační článek J. Hanzala z roku 1975, zbudou nám již jen výpisy o Bacháčkovi od Campana, Dobřenského, Balbína a Candida, která mají dnes již charakter pramenný.

Dále je tu řada prací, kde je Bacháček jedním z hlavních protagonistů. To platí především o četných pracích Wintrových či o diplomových a disertačních pracích např. A. Skybové a K. Beránka.³⁾ Zbývá řada drobných článků o tom či onom momentu Bacháčkova života a mnoho drobných zmínek v nejrůznější literatuře. Tyto drobnosti nemá však smysl na tomto místě hodnotit. Věnujme se jen větším studiím.

Na malém prostoru úvodních šesti stránek rozsáhlého jinak článku „Paměti o školách českých z rektorských let M. Martina Bacháčka (1593–1612)“, ČCM XIX, 1845, s. 370–397, 601–640 předvádí W. W. Tomek velmi živě a obsažně Bacháčkův životní běh. Článek přináší dále několik úryvků jeho dopisů, přehled partikulárních škol a celkově patří k nejlepším vyličením Bacháčkovy správní činnosti i jeho pedagogického působení.

Truhlář v Rukověti k písemnictví humanistickému I., Praha 1908 a v rozšířené verzi Truhlář-Hrdinovy Rukověti k písemnictví humanistickému, zvláště básnickému v Čechách a na Moravě ve století XVI. I., Praha 1918, s. 79—85, přináší kromě životopisného hesla, o některá fakta bohatšího než studie Tomkova, též první přehled dochovaných Bacháčkových básní, vyhlásek, intimací, programů ap. Heslo je zpracováno poměrně podrobně, ač chybí precizace některých údajů (služba u Brusa, studia v Německu), některé údaje jsou sporné (datum Bacháčкова narození 1541) a některé i chybné (studia v Altdorfu). Rukověť hodnotí především Bacháčkovu činnost politicko-správní: „Byl to muž ducha praktického, jenž pilně ku poměrům a potřebám času prohlédal a směrem tím působil“.

Přehledné dějiny literatury Bacháčka většinou ignorují. Jedinou výjimkou je Jirečkova Rukověť k dějinám literatury české do konce 18. věku I, Praha 1875.

hodně peníze, že řadu věcí rozepisal darem, aniž se ohlížel, co za to dostane, jako pouhý projev jeho dobroty, neuvědomoval si, že na to Bacháček musel mít. Stejně tak Winter přechází záznamy o četných a velkých peněžních půjčkách, které univerzita posky-

Rada pozitiv univerzitní činnosti je v jednotlivostech nezachytitelná a ukáže se až v historickém nadhledu na dobrý stav české vzdělanosti a měšťanské kultury. Velmi dobré hodnocení doby podal J. Janáček, Jan Blahoslav, Praha 1966, kap. Druhá epocha české renesance, s. 150–153.

³⁾ Významná je především studie K. Beránka, Kancelář univerzity pražské na zlomu XVI. a XVII. věku, SAP IX/2 1969, s. 220—239, kde je i přehled starší literatury.

kteřá ovšem ukazuje Bacháček především jako „vydavatele kalendářův a proroctví, nic jiného“.

Roku 1966 vyšel prací J. Hejnice a J. Martínka I. díl nové, přepracované Rukověti humanistického básnictví v Čechách a na Moravě. Pasáž o Bacháčkovi (6 stran) je v podstatě zkrácenou verzí starší Rukověti a zachovává i některé její nepřesnosti, vycházející především z líčení Balbínova. Podstatně bohatší je ale přehled dochovaných Bacháčkových literárních produktů a dosti úplná je i literatura k tématu.

Provádějším badatelem o českém školství Bacháčkovy doby byl Zikmund Winter. Přehledné dějiny pražské univerzity této doby podal v práci Děje vysokých škol pražských od secesí cizích národů po dobu bitvy bělohorské 1409—1622, Praha 1897. Kniha vychází z Tomkových o půlstoletí starších *Geschichte der Prager Universität*, vydaných v porevoluční Praze 1849, kde je též věnováno Bacháčkovi dosti místa. Tomek tam více rozvedl některé partie svého článku z roku 1845 a vložil je do celkového kontextu. Ze starších autorů byl Tomek patrně nejbližší skutečnému historickému obrazu Bacháčka i jeho doby, *Geschichte* prokazují svrchovanou a zvládnutou znalost pramenů k univerzitním dějinám.

Pro získání obrazu o funkcích, které Bacháček na univerzitě zastával, jsou jedinečnou základnou faktograficky bohaté a spolehlivé Wintrovy O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje, Praha 1899, kde je ovšem Bacháček zmínován jen příležitostně. Další takovou nepostradatelnou pomůckou z Wintrova pera je jeho Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století, Praha 1901, kde o Bacháčkově nalezneme mnoho materiálu v každé kapitole, univerzitní správy partikulárních škol se týká hlavně kap. I/III. a II/IV. Řadu dnes ztracených pramenů supluje též drobné Wintrovy časopisecké články, z nichž věci podstatné pro bacháčkovskou problematiku nalezneme především ve XIV. díle Wintrových sebraných spisů pod názvem Ze školy a kostela.

První československá republika velké dějiny pražské univerzity nenapsala. V. Novotný sepsal pouze na žádost akademického senátu UK stručný přehled univerzitních dějin, pojatý jako apologie a náprava některých starších omylů a nepravd. Brožura *Universita Karlova v minulosti*, Praha 1922, pojednala o Bacháčkovi stručně, podnětná však byla akcentace jeho skvělé činnosti vědecké a jeho vskutku evropského rozhledu. Bacháčkově období univerzitních dějin jeví se tu jako doba velkého vzestupu a mnohostranného rozvoje. V drobných brožurách vyšlých k šestistému výročí založení univerzity v roce 1948 z pera V. Chaloupeckého a O. Odložilíka je Bacháček pouze zmíněn.

Dosti stručného ocenění dostalo se Bacháčkovi i v nových dějinách UK vydaných v roce 1964.⁴⁾ Přes nutnou stručnost podařilo se však autorům kapitoly o období „humanismu a reformace“ — F. Šmahelovi a M. Trucovi — postihnout všechny oblasti Bacháčkovy činnosti a zasadit jeho osobu do sociologicky nově

⁴⁾ Stručné dějiny UK, Praha 1964.

pojatého obrazu univerzitního prostředí. Autoři se při tom opírali o svoji starší studii k dějinám University Karlovy v letech 1433–1622, AUC—HUCP IV/2, 1963, s. 3–60, která je základem moderního bádání nad touto problematikou.

Významné přehodnocení starších soudů Wintrových o nižším českém školství 16. a 17. stol. znamená článek F. Palackého, Obyvatelstvo českých měst a školní vzdělání v 16. a na začátku 17. století, ČSČH XVIII, 1970, s. 345–370, který vysoce hodnotí úroveň české kultury sledované doby a je jedním z východisek našeho kladného hodnocení role pražské univerzity přelomu 16. a 17. století, ač autor sám hodnotí akademii ještě jako úpadkovou.

Nejnovějším příspěvkem k bacháckovské problematice je článek J. Hanzala, Martin Bacháček a městské školy ve středních Čechách před Bílou horou (Středočeský sb. historický 1975, s. 137–151). Jedná se o populární studii opřenou o starší literaturu, kterou materiálově ani koncepčně nepřekračuje.

Nyní obraťme pozornost ke dvěma pracím o Bacháčkovi, které čas posunul do role pramenů. Ve sborníku „Monumentum sempiternum...“, který k uctění Bacháckovy památky vydala r. 1612 pražská univerzita, je Campanův příspěvek, který líčí Bacháckův život a je cenný zvláště vylíčením jeho posledních chvil.⁵⁾ Druhým takovým dílem je Balbínova Bohemia docta, doplněná o Candinovy poznámky.⁶⁾

Z rukopisných pramenů k dějinám Bacháckovy univerzitní činnosti byly zpracovány především rukopisy Archivu UK B 18 a A 13b, které obsahují úřední zápisy a korespondenci období Bacháckových rektorátů. Využita byla též edice zpřístupněná děkanská kniha filozofické fakulty sahající do roku 1585.⁷⁾

Univerzita - star
Dříve než zaměříme pohled na vlastního hrdinu našeho příspěvku, věnujme pozornost též univerzitnímu prostředí, kde po tolik let působil. I když není možno souhlasit s chmurným líčením stavu pražské univerzity, jak je podávají mnohé starší práce, je nutno uznat, že přelom 16. a 17. století k okázale nejskvělejšímu období univerzitních dějin vskutku nepatří. Nemůže se chlubit ohromujícími počty studentů, mezinárodní proslulostí či zlepšením hospodářského zázemí univerzity, není to však ani období prohlubujícího se úpadku, nýbrž doba konsolidace, vzrůstu univerzitní prestiže, úrovně její pedagogické i vědecké činnosti a s tím i zároveň oblasti pod univerzitním vlivem a správou.

Velké oficiální reformy let 1608–9 se sice příliš nézdařily — bylo to mj. dáno primárně sobeckými zájmy jejich mimouniverzitních iniciátorů — přece však zlepšil se v této době stav univerzitní správy, zvýšil se počet učitelů, univer-

zita požívala vážnosti ve městech i mezi částí šlechty, ožívaly kontakty s akademii v zahraničí, univerzita byla kulturním i ideovým centrem většiny české společnosti. A to vše v době katolického nástupu, ve složité konfesijní i politické situaci.⁸⁾ Nebylo možno očekávat pomoc od panovníka ani centrálních úřadů, pomoc ze strany nepřilíhla vzdělané utrakvistické šlechty byla málo reálná a hlavní opoře univerzitní politiky, českým městům, chyběla v této době již jakákoli politická moc, ač města až do konce utrakvistické akademie zůstala její jedinou oporou, vědomou si významu vysokého učení pro svůj život.

Univerzita byla s městy spjata sítí městských škol, kterou personálně obsazovala a ve většině ohledů i spravovala. Mimo to řada univerzitních absolventů působila ve funkcích městských písařů či radních, udržovala četné kontakty s univerzitními mistry a napomáhala prosazování univerzitních zájmů ve městech. Tímto oboustranným, hluboce založeným vztahem byla univerzita bezpečně zakotvena v české měšťanské společnosti a tím bylo jí i dáno sdílet její osud.

Univerzita se ovšem neomezovala jen na styky s městským prostředím. Bacháček udržoval četné přátelské kontakty s řadou šlechticů či vysokých úředníků zemské správy. Bohatá spolupráce kvetla i se skupinou vědců soustředěných okolo císařského dvora. A osobou, v jejíž rukou se sbíhala většina těchto kontaktů a různorodých partnerství, byl právě rektor Bacháček.

Věděl o řadě věcí, které jeho kolegům a současníkům unikaly, jeho velká zkušenost, zcestovalost a znalost rozličných prostředí umožňovala mu orientovat se se zdarem v leckteré bouři neklidné doby. A přece hledíme-li na způsob a založení jeho univerzitní politiky a organizační činnosti, vidíme, že budoval na víře v neochvějnost základních jistot daných tradicí českého pohusitského vývoje, tradicí české tolerance a stabilní nutnosti působení pražské univerzity na dně proudu politického a ideového života země, byť ho bouřily události sebebouřlivější. Měl zkušenost neklidné čtvrttisícileté univerzitní historie a budoval široké a důkladné základy pro budoucí rozvoj české kultury. Něco takového jako pobělohorskou katastrofu naprosto nepředvídal a jako člověk své doby předvídat ani nemohl.

Chceme-li porozumět činům starého rektora v posledním desetiletí vlády Rudolfa II., musíme sledovat jeho osudy a život již od mládí. Nevíme toho o něm příliš mnoho. Přece je však možno říci, že právě v době, kdy Bacháček dosáhl dospělosti, v šedesátých letech 16. století, rozhodlo se v mnohém o způsobu jeho přístupu k nábožensko-politickému dění, formovala se jeho osobnost pracovitěho vzdělance široké tolerantní spolupráce.

Někdy na začátku zimy roku patnáctistého třicátého devátého, možná o rok,

Žilavský
⁸⁾ Srovnej přehledný obraz Čech i Evropy na přelomu 16. a 17. stol. v prvních kapitolách knihy J. Polišenského, Třicetiletá válka a evropská krize XVII. století, Praha 1970, ze starší literatury pak K. Stloukal, Papežská politika a císařský dvůr pražský na přelomu XVI. a XVII. věku, Praha 1925, zvl. s. 103–195.

⁵⁾ Přehled dochování viz Rukověť 1966, s. 121.

⁶⁾ B. Balbín — R. Ungar, Bohemia docta II., Pragae 1778, s. 274–276.

⁷⁾ Liber decanorum facultatis philosophicae universitatis pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585, MHUCP I/2, Pragae 1832. Popis rkp. AUK B 18, A 13b a dalších v této práci použitých rukopisů provedl J. Pešek, Rektor M. Martin Bacháček z Nauměřic a vnější správa univerzity pražské předbělohorského období, diss. FFUK katedra PVH 1978, s. 15–25.

o dva později⁹⁾, se narodil Martě, ženě Václava Bacháčka, drobného patrně sedláka v Nauměřicích¹⁰⁾ u Zvoleněvsí na Slánsku, na panství Hartvíka Žejdlice ze Šenfeldu, syn, jenž pokřtěn na jméno Martin¹¹⁾. O jeho dětství nemáme žádných zpráv. Patrně nejpozději v sedmi letech byl poslán do městské školy, aby se naučil základům nutným pro další studium. Na partikulárních školách zůstal pak přibližně až do svého sedmnáctého roku. Základní vzdělání získal ve škole ve Slaném¹²⁾, jedné z nejlepších soudobých partikulárních škol, studoval i na školách dalších, z nichž vzpomíná později zejména na školu v Táboře, vedenou Viktorinem Osiandrem. I tato škola patřila ve své době mezi nejvyšší. Když Osiandr zanechal pedagogické dráhy a stal se měšťanem, přešel Bacháček do Prahy na školu u sv. Štěpána, studoval v Jihlavě¹³⁾ a v Klatovech, kde později vzpomíná Jiřího Rakovnického, tamního preceptora¹⁴⁾.

Univerzitní studia konal Bacháček v Praze¹⁵⁾, není však o nich bližších zpráv. Jistý vliv měl snad na něho Pavel Koldín a zvláště Petr Codicillus, jeho pozdější kolega¹⁶⁾.

Po krátké době odešel Bacháček z pražské univerzity do Znojma — aby se naučil dobře německy. Odtud přešel do Vídně, kde vstoupil do služeb biskupa Antonína Brusa z Mohelnice jako krasopisec, patrně tedy nižší úředník Brusovy kanceláře¹⁷⁾. Tomek uvádí, že Brus Bacháčka „pro jeho vědecké vzdělání v mnohé lásce prý měl“¹⁸⁾. Jaké toto vzdělání přesně bylo, nevíme. Bacháček byl tehdy starý okolo devatenácti let, na univerzitě pobyl jen několik málo semestrů, základy toho „mnohého vzdělání“ získal tedy patrně již ve vyšších třídách par-

⁹⁾ Přesné datum Bacháčkova narození není známo. Rukověť 1966 je určuje s přesností přibližně na měsíc — na listopad 1541, což je neznámým způsobem upřesněný údaj z Rukověti 1918. I. Honl v ČSPS 59, 1951, s. 56, datuje narození k roku 1540. Ani u jednoho z těchto údajů není zmíněn pramenný podklad. Ten existuje pouze u datace Jiřeckovy Rukověti, která na základě Campanova nekrologu nechává Bacháčka narodit se r. 1539, kam klade jeho narození i Balbín, Bohemia docta, s. 279, kde je přetištěn i Bacháčkův náhrobní epitař, který věkový údaj obsahuje.

¹⁰⁾ Srovnej F. Schuster, Z minulosti obce Nauměřic a pátrání po rodném statku M. Martina Bacháčka z Nauměřic, Kralupský vlastivědný sborník 1958, č. 2, s. 25—30.

¹¹⁾ Z příbuzných M. Bacháčka je znám pouze Jiří Bacháček, jeho synovec, který se r. 1613 přihlásil o dědictví po strýci. S ním nebo se svým bratrem téhož jména udržoval Bacháček četné styky. Do Nauměřic psal a posílal knihy, z rodné vsi zas přicházely drobné dárky. K roku 1604 připomíná Tomek ještě Bacháčkovu učinu, žijící na Mělníku. Bacháček sám ji vzpomíná v listě z 2. 3. 1605 jako žijící. Srovnej F. Dvorský, Paměti o školách českých, Praha 1886, s. 238n.

¹²⁾ Srovnej dopis do Slaného, Dvorský, Paměti, s. 327.

¹³⁾ Srovnej J. Polišenský, Jan Jesenský Jessenius, Praha 1965, s. 47, dále též Bacháčkův list do Nepomuku z 22. 11. 1611 v AUK A 13b, f. 234, kde vzpomíná na nepomucké spolužáky v Jihlavě, jmenovitě Linhartu Nepomuckého.

¹⁴⁾ Tomek, Paměti, s. 370.

¹⁵⁾ Jediný zdroj informací k této době je mimo děkanské knihy Manuale rectoris Prag. z roku 1559, StK XXIIIF 77, kde student Bacháček pochopitelně nefiguruje.

¹⁶⁾ Balbín, Bohemia docta, s. 274.

¹⁷⁾ Termíny „kaligrafie a krasopis“ nutno chápat tak, že Bacháček byl písařem čis-topisů. Jeho písmo, tak jak se zachovalo v knihách univerzity pražské, má ke kaligrafii jinak dosti daleko.

¹⁸⁾ Srovnej Tomek, Paměti, s. 371, a Balbín, Bohemia docta, s. 275.

tikulárních škol a především vlastním studiem. Univerzita tyto znalosti pouze doplnila a utříbila. V době služby v Brusově kanceláři zabýval se Bacháček s úspěchem též malířstvím. Tomu je patrně nutno rozumět tak, že šlo o kreslení vedut či plánů, o čemž bude řeč níže¹⁹⁾.

Zde si dovoluji menší odbočení. Zajímá mne Bacháčkova konfesijní příslušnost a jeho vztah k otázce náboženské příslušnosti vůbec.

Vzhledem ke svému původu byl Bacháček — vesničan ze Slánska — jistě utrakvista. Tím byl i jako žák latinských partikulárních škol, které ležely, až na Jihlavu, v oblasti pod správou dolní konzistoře. Když později vstupoval na pražskou univerzitu, musel být jistě utrakvista. Přisahal přece na kompaktata a není možné si ani dost dobře představit, že by univerzita snesla v půli 16. století ve svých škamnách katolíka. Je ovšem otázkou, jak se Bacháčkova konfesijní příslušnost vyvíjela dále, tedy po jeho odchodu z univerzity.

Mladý student odešel do jazykově německého Znojma, města pochopitelně zdaleka ne kališnického. Zde však do jisté míry působila moravská zemská náboženská tolerance. O její míře je však možno pochybovat ve Vídni, kam ve službách Brusových Bacháček přešel. Je ovšem nutno uvážit, že přelom padesátých a šedesátých let byla doba nakloněná náboženské smířlivosti. Ferdinand I. usiloval na koncilu v Tridentě o prosazení smírné reformy katolicismu, počítaje v to i vplynutí českého utrakvismu zpět do vod jednotné církve, císař byl tedy tolerancí velmi nakloněn. Brus byl jeho člověkem, u kurie nepříliš oblíbeným, prováděl císařovu tolerantní politiku, pokud to šlo. Je tedy pravděpodobné, že by ve své pražské kanceláři umírněného nekatolíka snesl. Do jaké míry to však bylo možné ve Vídni, není možno posoudit.

Bacháček patrně svůj utrakvismus příliš neproklamoval, náboženský horlívec nebyl ostatně nikdy. Brusova kancelář, jedna z nejvýspělejších ve své době, měla s pražskou univerzitou velmi dobré styky a řada osob v ní alespoň nějakou dobu po skončení univerzitních studií působila jako v jakémsi odborném kursu, kde se dala pochytit nejlepší soudobá kancelářská praxe²⁰⁾.

V době častých cest Brusa do Tridentu a v době jeho dlouhých jednání kolem Ferdinandova programu zřízení nového pražského arcibiskupství a ústupků českému utrakvismu Bacháček kancelář patrně opustil. Nepracoval v ní tedy dlouho. Nepočítal však patrně s tím, že je to odchod definitivní. Místo písaře čisto-pisů bylo časté odrazení pro významnější a vyšší funkce v kanceláři.

Někdy po roce 1560 vrací se tedy Bacháček do Prahy. Byl sice již brzy znovu povolán do služeb Brusových, nyní již arcibiskupských²¹⁾, Bacháček však odmítl

¹⁹⁾ Rukověť 1966, s. 120, přejala svoje formulace z Balbína, Bohemia docta, s. 275.

²⁰⁾ Informace o tolerantnosti Brusovy kanceláře a o jejím vztahu k pražské univerzitě mi laskavě poskytla dr. A. Skýbová, CSc.

²¹⁾ Arcibiskupem byl ustanoven 5. 9. 1561 konfirmační bulou Pia IV., která obnovovala zároveň pražské arcibiskupství. Srovnej F. Kavka — A. Skýbová, Husitský epilog na koncilu tridentském, Praha 1968, s. 53.

konfesijní příslušnost

možnost další práce a patrně i kariéry pod ochranou jemu osobně nakloněného arcibiskupa a zvolil cestu dalšího studia. Snad po kratší etapě působení ve šlechtických službách odešel studovat matematické vědy na protestantské univerzity v Německu²²].

Zde uvažme, co pro Bacháčka tento krok znamenal. Není patrně možno formulovat problém tak, že zhruba dvaadvacetiletý Bacháček se úmyslně vzdal spolupráce s nastupující katolickou skupinou ze zásadních důvodů konfesijních či jiných podobných. Brus vystupoval dosud velmi smířlivě a též obnovitel arcibiskupství — císař Ferdinand I. bojoval ještě stále za svoji ideu spojení českých utrakvistů do jedné církve s reformovanými katolíky. Ostrý kurs nesmířlivé katolické potridentské ofenzivy nastupuje až s Piem V., u nás vlastně až s mladým Rudolfem II. Krach svých snů v původní jejich šíři si patrně uvědomil ovšem již Ferdinand před svou smrtí²³].

Je tedy možno mít též za to, že když arcibiskup povolával znovu Bacháčka do kanceláře, činil tak s vědomím, že nábožensky dosti inertní mladý muž vydrží i případné ztvrdnutí náboženské politiky. Bacháček, mladý člověk s dobrými již a širokými základy vysokého vzdělání, s jistým rozhledem a s úřednickou praxí usoudil, že možnost návratu k úřednické dráze v arcibiskupově okolí nemůže ztratit, půjde-li na nějakou dobu studovat do Německa matematiku. Bohatě konexe v katolickém táboře si udržel až do smrti, není tedy důvodu se domnívat, že by nemohl počítat s možností návratu. Neměl patrně ani přesně uvědomit, jak dlouho chce v Německu pobýt. Jak se ukázalo, protáhla se jeho zahraniční studia přibližně na osm let. Je dalším dokladem Bacháčkovy náboženské nenáročnosti, že mu přechod ze služeb katolického preláta na protestantské univerzity nepůsobil žádné potíže. Alespoň o nich není nic známo.

Byla to tedy patrně skutečně touha po vědě, která ho vedla nejprve snad na univerzitu v Lipsku, kde žil patrně zvláště z výkladů Mikuláše Sellnecera a Simona Simonia²⁴]. Někdy čas měl strávit též snad v městě Altdorfu u Norimberka²⁵]. R. 1567 se zapsal ve Witenberce, kde poslouchal především Pavla Ebera,

²²] Přesné určení trasy a datování jeho studijní cesty není možné. Bacháček sám užívá ve vzpomínkách údajů jen velmi rámcových (srovnej Dvorský, Paměti, s. 232), které lze interpretovat velmi různě. Přesněji bude tyto problémy možno vyřešit až po komplexním zpracování matrik zahraničních univerzit 16. století.

²³] Srovnej Kavka—Skýbová, Husitský epilog, s. 136n.

²⁴] Srovnej Rukověť 1966, s. 120, a Balbín, Bohemia docta, s. 275. Ve výtahu z lipské matriky — J. V. Šimák, Studenti z Čech, Moravy a Slezska na německých univerzitách v XV.—XVIII. stol., ČCM LXXX. 1906, s. 118nn., 300nn. a 510nn. jsem ho však nenalezl.

²⁵] Altdorfská akademie byla s neúplným počtem fakult založena r. 1575 a roku 1623 byla povýšena na řádnou a úplnou univerzitu. Názor Rukověti 1918 i 1966, že zde Bacháček studoval, není možno doložit, protože v seznamu českých studentů na altdorfské akademii, jak jej nejnověji přinesl H. Kunstmann, Die Nürnberger Universität Altdorf und Böhmen, Köln — Graz 1963, s. 187—226, ho nenalezl. Názor Rukověti je neudržitelný i chronologicky. Podle jejich názoru zde Bacháček studoval před rokem 1570, tedy ještě před založením akademie, kdy se vyhořelé město teprve stavělo. Srovnej l. c., s. 10. Bacháček měl ovšem později s Altdorfem hojně styky, snad již před rokem 1589. (Srovnej l. c., s. 38n.). Zprostředkovatelem těchto styků byl především alt-

Křištofa Perela a Kašpara Crucigera²⁶]. V Německu zůstal na studiích a cestách až do roku 1570²⁷].

Jak tam žil a čím se živil, není zatím známo. Peníze na studia z domova měl sotva²⁸]. Taxy a poplatky mu sice na univerzitách mohli odpouštět jako nemajetnému, peníze na obživu, ošacení, odborný provoz apod. si však musel opatřovat sám. Za krátkou dobu působení v Brusově kanceláři si patrně příliš mnoho nenašetřil. Je však možné, že nyní nějak zužitkoval zkušenosti své kancelářské praxe nebo že se stal famulem některého profesora, že působil jako soukromý učitel či že nějaký čas prodlel na cestách po Evropě jako průvodce některého šlechtického syna. Nic přesnějšího nelze říci.

Asi r. 1570 se Bacháček navrátil do Čech²⁹] a poté více než deset let vyučoval na městských partikulárních školách či působil jako učitel a vychovatel ve šlechtických rodinách. Když se vrátil z ciziny, bylo mu již okolo třiceti let. Pobyt na protestantských univerzitách utvrdil patrně jeho alespoň vnějškovou konfesijnost podobou a odvrátil možnost návratu zpět do arcibiskupských služeb. Strana katolická učinila během Bacháčkovy nepřítomnosti v zemi podstatný krok jedním směrem, on svým dlouhým pobytem v protestantském prostředí směrem druhým³⁰].

Proč ale jako velmi vzdělaný člověk znalý ciziny, nadprůměrný v matematice a astronomii, které si v Německu zvláště osvojil, člověk se znalostí i mnoha dalších oborů, které později na univerzitě přednášel, proč tento třicetiletý muž musel přijmout místo školního pomocníka, to není zcela jasné. Snad proto, že neměl dosud pražský univerzitní titul a nemohl být bez ověření znalostí ustanov-

forský humanista Rittersheim, který kontakty s pražskou univerzitou bohatě podporoval a Prahu sám též navštívil. O vztahu Altdorfu k Bacháčkovi a univerzitě svědčí i vydání sborníku na paměť Bacháčkovy smrti.

²⁶] Srovnej Rukověť 1966, s. 120. F. Menčík, Studenti z Čech a Moravy ve Witenberku 1502—1602, ČCM LXXI, 1897, s. 261.

²⁷] V seznamech českých studentů na zahraničních univerzitách jsem ho však nenalezl. Případ, že by pobýval ve Francii či Itálii, jejichž univerzitní matriky nejsou dosud většinou zpracovány, nepokládám za reálný, poněvadž o takovém exkluzivním pobytu by jistě zůstala zmínka v jeho korespondenci atp. Pravděpodobné není ani to, že by se na univerzitách nenechával inskribovat, zvláště když tak dříve činil. Pravděpodobnější je, že většinu času, po který o něm není zpráv, prodlel v soukromých službách.

²⁸] Způsob, jakým byl na studiích vydržován jeho o něco starší současník Jan Sambucus, lze v Bacháčkově případě předpokládat jen stěží. Srovnej A. Vantuch, Jan Sambucus, Bratislava 1975, s. 48n.

²⁹] Srovnej jeho list Adamu Konikovi, měšťanu vodňanskému z 20. 10. 1606: „Já jsem také předešlých let téměř od sešadesátého léta a potom v koleji před dvaceti lety a nížeji mnoho vyučováním pacholátek stavu panského, rytířského i také městského se zaneprazdňoval, těchto a jiných prostodkův a cest košťoval, které by mohly neupřímnější k vedení a prospěšnému vyučování těch dítek býti, a snad nehonose se tím, s pochvalou ty dítky jsem vyučoval.“ Dvorský, Paměti, s. 312.

³⁰] Tyto komplikované zkušenosti mládí našly odraz v Bacháčkově krajní toleranci v době, kdy zastával významné úřady rektora a člena konsistoře. Jemu osobně byl snad nejbližší směr slučující luterství melanchtonského typu s kryptokalvínstvím norimberskoaltdorfského okruhu. Ke vztahu univerzity k reformovaným církvím po r. 1609 srovnej též V. Líba, Národnostní poměry v Praze za třicetileté války, ČCM XLIII, 1937, strana 301—313.

ven hned alespoň do funkce správce školy. Jistou roli však jistě též hrála nechuť karolinských mistrů k lidem vystudovávším jinde³¹⁾ a nedůvěra k nim, ať náboženská či osobního rázu. Otázkou zůstává, proč za těchto podmínek nehledal obživu mimo učitelství či proč nenastoupil ihned alespoň u některého ze slechtických příznivců nebo nehledal lepší zabezpečení na straně katolické.

Nejprve nastoupil Bacháček na školu v Žatci jako successor³²⁾. Během této činnosti těžce onemocněl. Když se uzdravil, postoupil na místo konrektora. Z Žatce přešel posléze do Pardubic, kde se stal správcem školy. Škol prošel pak ještě několik³³⁾, učil i ve slechtických rodinách. Před rokem 1577 učil v Praze u sv. Havla a u sv. Mikuláše na Malé Straně.

Roku 1577 podstoupil bakalářské zkoušky a byl 21. 8. 1577 mistrem Moleysinem na bakaláře promován³⁴⁾. V disputaci obhajoval předtím tezi z oboru jemu vždy blízkého — z astronomie. Tezi „Utrum artium liberalium studia et praecipue astronomiae regibus et principibus viris sunt ornamento et digna scita nec ne?“ obhájil skvěle, takže se umístil na prvním místě ze dvaceti osmi zúčastněných³⁵⁾.

O pět let později, roku 1582, obhájil Bacháček u M. Dvorského tezi „Utrum astrologiae observationes prosint medicis ad indicandos morbos et curandos an minime?“³⁶⁾, 19. 11. byl pak na promoci jmenován mistrem³⁶⁾ a záhy povolán mezi mistry univerzity. Brzy přešel do koleje Karlovy, což se v té době krylo s jmenováním „actu regens“³⁷⁾.

Co dělal Bacháček v době okolo svého bakalaureátu, přesně nevíme. Partně učil. Kde však, zda u soukromníka nebo na městské škole, to není známo. Nic bližšího není možno říci ani o tom, jak se díval na boje o českou konfesi, zda a do jaké míry sledoval politický vývoj v zemi, neví se ani, byl-li v té době v Praze či mimo ni. Na univerzitu patrně příliš vázán nebyl. K dosažení bakalářského gradu mu stačila studia z padesátých let, byť byla velmi krátká, požadovalo se totiž absolvování přibližně čtyř semestrů (i mimo pražskou univerzitu), ale studenti se dostavovali ke zkouškám i po absolvování semestru pouze jednoho³⁸⁾. Dovolovala to především vysoká úroveň partikulárních škol, majících ve svém učivu leccos, co jinde zvěděli studenti až na univerzitách. Před složením zkoušky misterské měl by sice student absolvovat několik dalších se-

mestrů, ani to však nebylo striktním pravidlem. Jak tomu bylo u Bacháčka, zjistíme těžko, univerzitní matrika se ztratila již počátkem třicetileté války³⁹⁾. Patrně ovšem postačovala plně jeho studia na zahraničních univerzitách. Na přelom sedmdesátých a osmdesátých let spadá totiž druhá Bacháčková studijní cesta. Doložena je inskripce r. 1580 v Lipsku, nejasné je jeho působení ve Witenberce a v Altdorfu⁴⁰⁾.

Jako pražský mistr kolegiát zastával Bacháček postupně téměř všechny úřady fakultní i koleijní. K dobru mu jistě přišly zkušenosti z Brusovy kanceláře. Již rok po zvolení mezi mistry zasedl 9. 10. 1583 v radě děkana ve funkci dispensatora lectionum⁴¹⁾ — jednoho ze dvou dohlížitelů na řádný chod a stav univerzitních čtení a veškeré výuky. O rok později, 9. 10. 1584 se stal jedním ze dvou kolektorů fisku⁴²⁾ — správců fakultní pokladny.

Zároveň zastával Bacháček i místa v koleijní správě. Tak r. 1583 byl proboštem koleje Karlovy⁴³⁾. To byl úřad dosti pracný. Byla to kolej mezi všemi klíčová, všichni mistři actu regentes (tedy i probošti ostatních kolejí) byli jejími členy a povětšinou zde i bydleli. Pro pracnost této funkce ustálil se zvyk volit do této probošturny vždy nejmladšího mistra. Volba se konala 24. 4., úřad však nový probošt nastupoval až k 16. 10., aby se na funkci mohl řádně připravit. O povinnostech probošta píše podrobněji Tomek⁴⁴⁾ (byla to hospodářská správa koleje, výkon práva nad poddanými koleijních vsí, dohled na dodržování koleijních statut, zachovávání kázně, rovnání příjmu mezi mistry apod.), o písemnostech probošta nověji Beránek⁴⁵⁾, není tedy nutno se zde o tom rozepisovat. Proboštem koleje Karlovy byl Bacháček též roku 1591, v letech 1584 a 1586 byl proboštem koleje Loudovy⁴⁶⁾.

V roce 1586 byl Bacháček poprvé zvolen děkanem. Stal se jím pak ještě třikrát v letech 1587, 1594 a 1595. Děkan spravoval většinu univerzitní výuky a zkoušel. Vypisoval zkoušky bakalářské a spolu s rektorem i misterské, zkoušel u nich, vydával vyzkoušeným testimonia a zapisoval je do děkanské knihy, svolával schůze mistrů k volbě nového děkana, ku stanovení přednášek, vedl zápis o volbě rektora, stál v čele správy studentských kolejí a sám byl direkto-

³¹⁾ Matrika graduovaných, která by ji snad mohla alespoň zčásti nahradit, je neznámá od konce druhé světové války, Kučera—Truc, Průvodce, s. 171.

³²⁾ Srovnej G. Erler, Die jüngere Matrikel der Universität Leipzig, Leipzig 1909, s. 13. Balbín, Bohemia docta, s. 275. sem klade též jeho altdorfský i witenberský pobyt. Balbínovy souvislosti Bacháčkových studií a učitelských působení v této době jsou však poněkud zmatené, není možno ověřit ani tvrzení, že Bacháček získal před odchodem z Witenberka doktorský titul. Na druhé straně zapadal by takto datovaný pobyt lépe do kontextu listu ze 7. 11. 1604 (Dvorský, Paměti, s. 272.) a bylo by možno tak i logicky vysvětlit jeho pobyt v Altdorfu pro případ, že by tam nepůsobil jako student, ale jako vyučující mistr.

⁴¹⁾ Liber decanorum, s. 443.

⁴²⁾ L. c., s. 445.

⁴³⁾ Srovnej AUK A 13a f. 234r.—262v.

⁴⁴⁾ V. V. Tomek, Paměti kolegiátů koleje Karlovy, ČČM XXI., 1847, s. 390.

⁴⁵⁾ Beránek, Kancelář, s. 223—227.

⁴⁶⁾ Přehledně o této tematice Winter, O životě, s. 42—108.

³¹⁾ Balbín, Bohemia docta, s. 275, tvrdí, že si Bacháček z Lipska přinesl misterský titul.

³²⁾ Srovnej Dvorský, Paměti, s. 227.

³³⁾ Z náhodných zmínek v jeho korespondenci není však vždy jasné, zda jmenování školu jen navštívil, na ní učil nebo ji jen co inspektor pražské univerzity vizitoval.

³⁴⁾ Srovnej Liber decanorum, s. 425, o tezi Winter, O životě, s. 419 a 407.

³⁵⁾ Dobová zvyklost neoznačovala míru úspěchu examinovaného stupněm či známkou, klasifikace se projevovала pořadím studentů zkoušku složivších při zápise do děkanské knihy.

³⁶⁾ Srovnej Liber decanorum, s. 439 a 441, o disputacích obecně Winter, O životě, strana 408.

³⁷⁾ Srovnej Winter, O životě, s. 470—518 a 526—560.

³⁸⁾ Srovnej Šmahel—Truc, Studie, s. 9nn.

rem koleje Rečkovy (jediné studentské koleje v té době plně fungující) apod.

O úřadu a písemnostech děkana psal podrobněji Winter a Beránek⁴⁷⁾.

první rektor
O letech 1591, 1593, 1597 a zčásti i 1602 působil Bacháček též jako prorektor⁴⁸⁾. Je tedy možno oprávněně říci, že když byl v roce 1598 zvolen rektorem, byl zvolen muž s bohatou již správní praxí a zkušeností. Bacháček složil svoji první rektorskou přísahu 16. 10. 1598 a s výjimkou let 1600/01 až 1602/03 byl rektorem až do smrti. Byl tedy zvolen v letech 1598–1600 a 1603–1612 celkem jedenáckrát. O tom, že jeho neustálé volení nebylo aktem formálním, ale výrazem důvěry jeho kolegů ve schopnosti starého pána univerzitu spravovat, vést a hájit v době ne právě klidné, svědčí kupříkladu jeho list z 15. 10. 1607, ve kterém píše Bacháček do Kolína: „...já, abych některého zaneprázdnění budoucímu panu rektorovi neučinil, poněvadž za málo hodin mého ouřadu pozůstává, toho jsem tak kvapně učiniti nemohl, ...S budoucím panem rektorem a radou jeho chci promluvit a to tak přednáseti, aby všecky věci na dobré míře postaveny byly“.⁴⁹⁾ Nazítří byl ovšem opět zvolen, takže vyřízení kolínských záležitostí neunikl.

Jako rektor se Bacháček stal roku 1604 proboštem koleje krále Václava, dosáhl nejvýnosnějšího místa na univerzitě⁵⁰⁾. Byla to na jedné straně odměna za jeho služby univerzitě, na straně druhé je nutno si uvědomit, že v té době byl Bacháček již staříkem — a to dosti originálním, takže mladší mistři rádi mu as dopřáli klidu a soukromí v starobylém kolejním paláci na Ovocném trhu⁵¹⁾. Tomek charakterizuje Bacháčka těchto let jako muže mravopoctného, pevného v úmyslech, šprýmovného ale pobožného, pohostinného a štědrého, muže, který velmi pečoval o studenty⁵²⁾. Na druhé straně je známo, že zvláště k stáru rád a hojně popíjel víno, což mělo většinou za následek škorpení se s. M. Trojanem, který k stáru (zemřel r. 1604) popíjel též velmi rád a nemálo⁵³⁾.

astrolog
Hlavní důvod Bacháčkova odchodu byl ale především větší klid a možnost věnovat se oblíbené astronomii. Pro tuto svoji zálibu nechal si v koleji královny Hedviky postavit dokonce zvláštní věžičku — observatoř, kde pak s Keplerem, který u něho od roku 1605 i s rodinou bydlel, činil mnohá pozorování⁵⁴⁾.

47) L. c., s. 289–319; Beránek, Kancelář, s. 227–233.

48) Winter, O životě, s. 7, 11, 34, AUK B 17 f. 11r.

49) Dvorský, Paměti, s. 364.

50) Srovnej Winter, Děje, s. 109.

51) Historický i architektonický popis kolejniho domu: M. Svatoš, Kolej krále Václava pražské univerzity, Památky a příroda 1977/5, s. 257–162.

52) Tomek, Paměti, s. 374.

53) Došlo to tak daleko, že r. 1592 chtěl Bacháček v opilosti shodit Trojana z pavláče na dvůr. Záležitost musel řešit kolegiální soud, který Bacháčka odsoudil k jednomu roku poloabstinence, musel totiž slíbit, že se rok neopije, leda s přáteli u sebe v habitaci. Jinak však mistři svému kolegovi a později rektorovi jeho víno přáli. Je to zřejmé např. z usnesení r. 1605 o šetření, kdy bylo rozhodnuto, že víno se v koleji Karlově bude pít jen dvakrát týdně, s výjimkou případu ovšem, že přijde pan rektor. Srovnej AUK A 13a, f. 264.

54) Srovnej Svatoš, Kolej krále Václava, s. 259, a J. Hanzal, Johannes Kepler a předbřlohorské Čechy, Dějiny věd a techniky IV. 1971, s. 1–12.

politik
Bacháček byl od svého vstupu mezi univerzitní mistry činný ve všech právních přích a jednáních univerzity. Byl to čilý a aktivní politik. Jak to výše vzpomenu, znal již z mládí dobře četné významné osobnosti všech společenských skupin a všech vyznání⁵⁵⁾. Jako zcestovalý člověk s velkým rozhledem, vnímavý pozorovatel žijící v hlavním městě říše, vzdělanec s možností sledovat i veškeré evropské dění, jak do živé rudolfínské Prahy docházely jeho ohlasy, mohl Bacháček rychle reagovat a pružně upravovat cesty univerzitní politiky podle okamžitého stavu.

Významná byla i jeho schopnost jednat s protivnou stranou náboženskou bez zbytečné, pro dobu typické hysterie. I jako rektor, a tedy i ve funkci obsahující zčásti též úkoly vedoucí osobnosti utrakvistické církve, zachovával Bacháček ve věcech víry příznačně chladnou hlavu a byl poměrně velmi tolerantní. Asi se v tom odrážela složitá zkušenost jeho mládí. Patrně až do smrti zůstal ve věcech konfesijních realistou bez přílišné zaujatosti a konzistoriánem byl roku 1609 zvolen rozhodně z důvodů ryze politických, nikoli náboženských.

Jako známá osobnost kultury a vědy měl Bacháček bohaté vazby ke společnosti Rudolfova dvora. Jsou známy kupříkladu jeho dopisy říšskému místokancléři Koraduzovi, velkému milovníku matematiky a astronomie, ve věcech víry pak politiku nanejvýše uvážlivému⁵⁶⁾. Je možno předpokládat, že se naň pražský rektor obracel někdy i v záležitostech hvězd se netýkajících. Přátelské byly též Bacháčkovy vztahy k nejvyššímu českému kancléři Adamovi z Hradce. Víme alespoň, že Adam osobně zasáhl v jeho prospěch při soudním sporu roku 1591.

střecha
Bacháčkovy styky s českým panstvem a šlechtou obecně byly vůbec bohaté. Řadu čelných šlechtických veličin znal již z mládí jako preceptor nebo přítel ze studií. Přátelsky si dopisoval především s Jáchymem Ondřejem Šlikem a též se Zdenkem Valdštejnským z Brtnice⁵⁷⁾. Mnohým šlechticům posílal též preceptory k dětem a byl s nimi v čilé korespondenci i v záležitostech partikulárních škol, které ležely na jejich panstvích či v oblasti jejich správního působení. Jen v listech jeho rektorských let jsem zachytil okolo padesáti šlechtických adresátů. Jsou mezi nimi Václav Budovec z Budova, Bohuslav z Michalovic, členové rodu Žerotínů, Jindřich Matyáš z Thurnu i pražský purkrabí Jakub Menšík z Menštejna. Bacháček si dopisoval i s řadou hejtmanů a purkrabí velkých panství či krajů. Jmenujme hejtmana kraje vltavského, hejtmany a purkrabí panství chlumického, lyského, přerovského, krumlovského, Martina Michnu z Vacínova, hejtmana na Budyni a otce známého exponenta katolické strany či adresáta hojných listů — rytíře Jana st. z Gersdorfu, hejtmana pardubického⁵⁸⁾. Přátelské dopisy

55) O tom svědčí: např. jeho dopis z 6. 4. 1595 arcibiskupovi Zbyňku Berkovi z Dubé a ve stejném smyslu se dá vysvětlit, že mezi dlouhodobými Bacháčkovými věřiteli se r. 1606 vyskytne též kněz řádu křižovnického. Srovnej ČČM LI. 1876, s. 296n, a ČČM LXIX. 1895, s. 4.

56) Srovnej Tomek, Paměti, s. 373.

57) Srovnej např. list z 15. 3. 1608, Dvorský, Paměti, s. 388.

58) Srovnej např. list z 18. 4. 1607, L. c., s. 340n.

si rektor posílal i s úředníky centrálních úřadů, např. si psal s registrátorem české kanceláře Adamem Czaysem nebo s radou české komory Petrem Dvořec-
kých z Olbramovic⁵⁹). Ze známějších osob zmiňme ještě císařského radu Ji-
řího Funka z Olivetu, protestanta Colonna z Felsu a hlavně známého podporo-
vatele univerzity — jihočeského velmože Petra Voka. Bacháček korespondoval
ovšem i s řadou přátel stavu měšťanského. Za všechny zmiňme alespoň praž-
ského politika Martina Fruweina z Podolí a kutnohorského radního Jindřicha
Labuštu⁶⁰).

Vliv těchto přátel a příznivců není ovšem možno přeceňovat. Pomáhali spíše
v maličkostech než ve věcech povahy zásadní, jejich podpora měla význam pře-
devším v Bacháčkových záležitostech osobních. Šlechtici pomohli univerzi-
tě většinou jenom k potížím, byl to však bohatý a různorodý zdroj informací
a citlivý ukazatel stavu hladiny politického života.

povýšení mezi erbovníky
24. 2. 1590 byl Bacháček na žádost pražské univerzity formálně propuštěn
z poddanství⁶¹). Tohoto, na reálném stavu věcí nic neměničícího aktu bylo třeba
pro jeho povýšení mezi erbovníky. Dne 7. 12. 1591 byl panovníkem obdařen er-
bem a přídomkem „z Nauměřic“⁶²). Na Bacháčkově postavení to celkem nic ne-
změnilo — velkou osobností byl i bez erbu. A i s erbem měl pořád stejné potí-
že s pohodlným ekonomickým zabezpečením, ač nouze univerzitních mistrů se
někdy až zbytečně zdůrazňuje⁶³).

podle toho, jaké byly problémy
V letech 1608—09 notně zesílily snahy o univerzitní reformu. K tomu se dru-
žil ostrý politický boj na sněmech let 1608 a 1609 a událostí spojené s Matyášo-
vým tažením na Prahu. Takřka sedmdesátiletý rektor Bacháček účastnil se či-
le jednání jak o reformu univerzity, tak o ustavení reformované konzistoře⁶⁴).

Události vyvrcholily 7. 9. 1609 Rudolfovým podpisem majestátu, který mj. pře-
dával univerzitu i konzistoř do rukou defensorů. Bacháček spolu s děkanem
Campanem, prorektorem Šimonem Skálou a karolinským proboštem Křištofem
Mathebaem byli 31. 7. 1609 přizváni k jednání o zřízení nové protestantské kon-

⁵⁹) Srovnej listy z 22. 10. 1607 a z 18. 10. 1607, L. c., s. 374 a 365n.

⁶⁰) Srovnej listy z 9. 4. 1600, 11. 8., 3. 9. 1600 a 26. 5. 1607, L. c., s. 48, 51, 55 a 354.

⁶¹) Originál propouštěcího listu chován v Archivu NM, edice V. Schulz, Mistr M.
Bacháčka list zlostný, CCM LXXV. 1901, s. 253n.

⁶²) Srovnej J. Šírotek—J. Strnad, Univerzita Karlova a její erbovní rektori, Jilové
u Prahy (1977) nestránkováno. Zde i vyobrazení Bacháčkova erbu bílého hvězdného
Pegasa v modrém poli.

⁶³) Jedinečným pramenem pro tyto otázky byl rukopis AUK A 34, který byl na konci
vátky odevzen nacisty. (Srovnej Kučera—Truc, Archiv Univerzity Karlovy. Průvodce
po archivních fondech, Praha 1961, s. 172.). Něco málo se zachovalo ve Wintrově člán-
ku z tohoto rkp. čerpajícím — Mistr Bacháčka kolejni počty, ČCM LXIX 1893, s. 1nn.
I zde se objevuje Wintrově podléhání svědectví pramenů. (Srovnej pozn. č. 2). Kdyby
totiž Bacháček opravdu tak nuzoval, nemohl by si dovolit ony časté půjčky nastupují-
cím správcům i nižším učitelům partikulárních škol.

⁶⁴) Přehledně u Wintra, Děje, s. 89nn.; J. Rak, Karlova univerzita v pravomoci defen-
zorů (1609—1622), AUC—HUCP XVII 1, 1977, s. 33—46.

zistoře, která se ostatně podle tradice usídlila v Karolinu, kam byly přeneseny
i konzistorní knihy⁶⁵). Bacháček, Campanus a Skála byli pak do nové konzisto-
ře přijati jako zástupci univerzity a podíleli se též na její činnosti.

V letech 1610—12 pokračovaly snahy o reformu univerzity⁶⁶) a Bacháček, re-
formě nakloněn z mistrů snad nejvíce, vynaložil mnoho sil na prosazení potřeb-
ných novot a na odbourání přežilých zvyklostí, které pražskou univerzitu dis-
kvalifikovaly v konkurenci se školami zahraničními a zaháněly z ní mnohé na-
dějné mistry (šlo zejména o zrušení celibátu). Na druhé straně bylo však nutno
čelit i některým až příliš radikálním a neseriózním snahám defensorů, které
často nekriticky podporoval zejména M. Zalužanský. Zároveň stále pokračova-
la výuka a Bacháček se co nejvíce věnoval univerzitním classes.

Od zimy 1610—11 starý rektor často churavěl. Počátkem roku 1611 byl nemo-
cen asi doč. těžce — píše 7. 4. do jilské osady na Starém Městě, že jejich zále-
žitost nebyla tak dlouho vyřizována, protože pro nemoc „nemůže dostačiti“. Jin-
dy píše, že nemohl číst ani psát. Z rektorské knihy je zřejmé, že po většinu ú-
nora a celý březen neúřadoval. Ze zápisů vysvítá, že od této doby mu již mno-
ho pomáhal M. Campanus⁶⁷).

Do toho přišel vpád pasovských žoldnéřů a po něm vyřešení panovnické kri-
ze a slavná Matyášova korunovace, k níž univerzita vydala též sborník básní vě-
novaný králi. Bacháček jako rektor obstarával jeho tisk, vazbu a vše okolo to-
ho. Aby byl obraz úplný, je třeba připočíst aféry s humanistickým hrubiánem,
utrhačem a básníkem Pavlem z Jizbice apod.⁶⁸)

V září 1611 prosadili defensori Zalužanského návrh, aby každý mistr měl svo-
ji speciální profesi a obory se již nestřídaly, jak tomu bylo dříve. Forma pro-
vedení odpovídala ovšem nikoli Zalužanského rozumné ideji, nýbrž šlechtické-
mu sebevědomí pánů defensorů. Nicméně když došlo 26. 9. a 3. 10. k rozdělení
oborů a přednášek, nevzal si Bacháček již pro stáří nic, svolil jen, aby byl sta-
noven „pouze“ dohlížitelem nad výukou. Nebylo to patrně nic lehkého, neboť
10. 10. píše v listě do Vysokého Mýta: „...snad dvakrát větší břemeno [než vy-
uku — pozn. J. P.] uvaliti páni ráčili, totižto abych nad tím nařízeným novým
řádem byl inspektorem“⁶⁹).

Když Bacháček úspěšně zvládl vyrovnání s Jednotou bratrskou ve věci Be-
tléma a nové bratrské školy, objevila se r. 1611 ještě jedna nová starost — boj

⁶⁵) Winter, Děje, s. 85n.

⁶⁶) L. c. s. 94—110.

⁶⁷) Ve funkci prorektora doložen však až od r. 1612. Srovnej Rukověť 1966, s. 254.

⁶⁸) Popis celé záležitosti Winter, Děje, s. 79nn. Je ovšem nutno zdůraznit, že přes
tyto a jiné excesy byl Jizbice patrně naším největším předbělohorským básníkem. Srov-
nej Rukověť 1966/2. s. 456n., a výbor Renesanční poezie, ed. H. Busínská—J. Martínek,
Praha 1975, s. 191nn.

⁶⁹) AUK A 13b p. 298.

o nově založenou německou školu u sv. Salvátora⁷⁰). Lutheránská škola na Starém Městě měla ambice stát se pražskou luteránskou akademií, která by jako jazykově německá neuznávala univerzitní práva a dohled nad sebou. Alespoň formální podřízení salvátorské školy stálo Bacháčka poslední zbytek síl⁷¹).

Ještě v lednu 1612 se zdálo, že se starým pánem je vše v nejlepším pořádku. Pracoval, uřadoval, prováděl dokonce astronomická pozorování a psal o nich Keplerovi, stěžoval si jen na nemoc nohou a žaludku. Poslední jeho úřední zápis pochází z 6. 2. — deset dní před smrtí⁷²).

smrt Bacháček zemřel v noci z 16. na 17. 2. 1612 při plném rozumu a veselé mysli. Když mu přišli k úmrtnímu loži karolínští mistři zazpívat žalm a litanie, přerušil je po chvíli s tím, aby se již dále nenamáhal a pohovořil s nimi raději o univerzitě, o okolnostech příštích zkoušek a o potřebách koleje.

Pochován byl 20. 2. 1612 univerzitou v kapli Božího těla na dnešním Karlově náměstí, kde mu byl též na univerzitní útraty postaven pamětní kámen. Tento kámen s Bacháčkovou podobou se nám, bohužel, nezachoval — byl jím po zrušení kaple vydlážděn na náměstí chodník⁷³).

Bacháčkovu památku oslavila univerzita vydáním sborníku epitafií pod redakcí M. Campana, který do sborníku zpracoval i stručný Bacháčkův životopis⁷⁴). Bacháčkovu památku uctili sborníkem i jeho norimberští přátelé⁷⁵).

o umělecké a pedagogické Nyní bych chtěl alespoň ve zkratce pohovořit o bohaté Bacháčkově činnosti vědecké a pedagogické. Jak již jsem se zčásti zmínil výše, věnoval se matematice, astronomii, kosmografii, z věd humanitních pěstoval klasickou filologii, hebraistiku a historii, dále vydával různé minuce, pranostiky a kalendáře, pů-

⁷⁰) Přehledně celá záležitost u Wintra, Děje, s. 109n., a F. Hrejso, U Salvátora. Z dějin evangelické církve v Praze 1609—1632, Praha 1930, s. 21nn. Wintrovo líčení v Dějích navazuje na jeho článek Český rektor a německá škola, otištěný r. 1889 ve Světozoru, v němž vylíčil případ sice obšírně, ale s patrnou ještě neznalostí univerzitních práv. Krátký odstavec v Dějích je objektivnější, nejlepší popis a výklad sporu pochází však z pera Hrejsova. Je totiž nutno uvědomit si, že šlo o věc zcela zásadní, neboť salvátorská škola mohla při agilitě svých organizátorů a při poměrně velké luteránské podpoře vyrůst během několika let klidného vývoje v konkurenta a případně protivníka pražské univerzity, jakým bylo již Klementinum. Z mistrů si tuto situaci, zastřenou náboženskou spřízněností, uvědomoval patrně plně jen Bacháček a proto kladl též takový odpor a dokázal školu univerzitě nakonec alespoň formálně podřídit. Nebyl to tedy pouhý vrtoch senilního již starce, opírající se o obavy mistrů o úbytek studentů, byla to základní politicko-mocenská otázka pražské univerzity a Bacháček ji vyřešil svrchovaně úspěšně.

⁷¹) Winter v Dějích, s. 110, píše: „Hovorný stařeček sice už k práci nebyl, ale jménem svým vysokou školu výborně reprezentoval“. Na základě výše podaného líčení Bacháčkovy činnosti v letech 1608—1612 mám však spíše zato, že starý rektor zemřel za plné práce, vyčerpáním mimořádným vypětím minulých let, pracovním vypětím, jehož množství i náročnost by opotřebovala či porazila i člověka mladšího.

⁷²) AUK A 13b p. 212.

⁷³) Srovnej Tomek, Paměti, s. 375, Winter, Děje, s. 110 a 123. Náhrobní epitaf zachoval v edici Balbín, Bohemia docta, s. 276.

⁷⁴) Dochování srovnej Rukověť 1966, s. 121.

⁷⁵) L. c., s. 121n.

sobil jako editor dobově významných prací a různých sbírek latinského univerzitního veršování, do kterých též sám přispíval. Nutno se zmínit i o tom, že často též opatroval vhodné pomůcky pro městské školy⁷⁶).

Matematika a astronomie patřily již od mládí k Bacháčkovým největším láskám. Patrně právě kvůli nim se vzdal úřednické kariéry v Brusově kanceláři. Studoval je v zahraničí, věnoval se jim i po návratu do Čech, jak o tom svědčí účmata jeho univerzitních tezí⁷⁷). Matematiku a astronomii též po svém povolání mezi mistry univerzity přednášel⁷⁸). Byly to sice v této době velmi módní disciplíny, kvalita Bacháčkovy práce však vysoko převyšovala běžnou úroveň. Svědčí o tom i ta skutečnost, že ho za přítele a spolupracovníka počítali největší matematikové a astronomové v té době v Čechách působící — Tadeáš Hájek z Hájku, Tycho de Brahe a především Jan Kepler, Bacháčkův přítel z nejlepších, který přijal r. 1605 pozvání k pobytu u něho v koleji. Pobyl tam přes rok a společně prováděli z Bacháčkovy observatoře pozorování, měření a výpočty⁷⁹). Za observatoř sloužila zvláštní věžka v koleji královny Hedviky zbudovaná „pro observationes per instrumenta mathematica“⁸⁰). Kepler pokládal později tato léta za jedna z nejšťastnějších a nejpłodnějších ve svém životě. Odvděčil se univerzitě za umožnění těchto prací darem knih pro její knihovnu a v korespondenci s přítelem pokračoval až do jeho smrti. Posledním Bacháčkovým dopisem Keplerovi je popis pozorování konjunkce Jupitera, psaný 19. 1. 1612⁸¹).

Bližšího není o těchto pracích známo nic. Nevíme ani, jakými přístroji byla jeho observatoř vybavena — nedochoval se žádný z nich a k dispozici není ani jejich inventář. Nejvýznamnějším plodem Bacháčkovy samostatné astronomické činnosti byly jeho Ephemerides. Patrně se jedná o nějaké matematicko-astronomické tabulky či příručku. Bližšího o jejich obsahu není nic známo, patrně se nedochovaly. Víme jen, že jich s oblibou používal Brahe i Kepler, z našich Daniel Basilius a Martin Horký. Všichni zmínění vědci si jich velmi vážili⁸²).

Bacháčkův zájem o matematiku a astronomii se logicky pojil se zájmem o zeměpis a kosmografii, které též na univerzitě přednášel; geografii od smrti Codicillovy 1589, od roku 1601 i kosmografii⁸³).

O Bacháčkově zájmu o mapy je známo poměrně mnoho. Bacháček je nakupoval, obkresloval, iluminoval, prodával, směňoval, posílal darem přátelům i zná-

⁷⁶) Srovnej Tomek, Paměti, s. 372n., a Winter, Děje s. 69n., a 78.

⁷⁷) Vliv mistrů Dvorského a Moleysina na volbu jejich tématu byl zanedbatelný, Bacháček věděl v té době o astronomii patrně již více než oni dva. Volba tezí byla výrazem jeho vlastního zájmu.

⁷⁸) Z programů jeho přednášek je možno uvést „de arte sphaerica, de primo mobilis“, Tomek, Paměti, s. 373, a Winter, Děje, s. 69.

⁷⁹) Srovnej Tomek, Paměti, s. 372, Dvorský, Paměti, s. 238.

⁸⁰) Srovnej list M. Melchiorovi Colidiovi, rektoru školy kutnohorské z 15. 1. 1612, AUK A 13b p. 216n.

⁸¹) AUK A 13b p. 215.

⁸²) AUK A 13b p. 152, Rukověť 1966, s. 120. Srovnej též L. Nový a kol., Dějiny exaktních věd v českých zemích, Praha 1961, především s. 41—46.

⁸³) Winter, Děje, s. 69, 78.

mým a v několikakusových sériích posílal i městským školám⁸⁴). K tomu, aby mapy též sám sestavoval, měl všechny podmínky. Přístroje k tomu potřebné si jako zkušený astronom stavěl z části sám, ostatní mohl koupit v četných a kvalitních pražských dílnách.

Měl-li tedy Bacháček, jak víme jistě, mapu světa, mapy Čech, Moravy, Uher a patrně i mapy další, o kterých neznáme přesnější údaje, byly jeho přednášky o geografii patrně dosti kvalitní, zvláště víme-li, že Bacháčkovy mapy byly velmi podrobné⁸⁵). K výuce měl ostatně k dispozici i glóby, většinou zřejmě vlastní výroby⁸⁶). Používání map a glóbů doporučoval svým školním řádem z roku 1595 i při výuce na partikulárních školách⁸⁷).

Bacháček měl k dispozici Hondiovu edici Mercatorovy mapy světa z roku 1569 buď v originále, nebo vlastnil její překreslené kopie⁸⁸). Základně mohlo o všem jít i o mapy jiné. O jeho mapách Čech, Moravy a Uher nevíme nic. Nevíme, byly-li kreslené nebo tištěné, koupené nebo vlastní výroby, neznáme jejich rozsah ani podrobnost. Pro Čechy padá v úvahu spíše než dekorativní mapa Klaudiánova z roku 1517 saská mapa Čech Crigingerova z r. 1567⁸⁹). Při Bacháčkových znalostech astronomie, matematiky a kreslířství⁹⁰), též při jeho dobré znalosti Čech je však možné, že nakreslil mapu novou nebo podstatně přepracoval mapy starší.

⁸⁴) Srovnej K. Kuchař, Naše mapy odedávna do dneška, Praha 1958, s. 39—42, 58. I. Honl, ČSPS 59, 1951, s. 53. V Karolinu byly ovšem k dispozici i mapy ostatních mistrů. Tak v pozůstalosti M. Štěpána Kladrubského byla roku 1609 nalezena např. Hondiova mapa světa. Bacháček byl, jak řečeno výše, ve spojení též s vědeckým centrem na Hradě a znal se s císařským zeměměřičem Šimonem Podolským, který pro potřebu dvora zmapoval některé části Čech a vytvořil snad i přehlednou mapu království a částečný měřičský plán Prahy. Mapy tvořil i jiný Bacháčkův přítel — Tadeáš Hálek z Hájku. Ten dokonce nabídl Ferdinandovi a později jeho synu Maxmiliánovi, že vyrobí podrobnou měřičskou mapu Čech, nedostal však finanční podporu. (Srovnej Kuchař, Naše mapy, s. 30n. a 36 n.) O tom, kolik map Bacháčkovy rukama prošlo, je možno utvořit si představu alespoň ze zlomkovitě dochovaných zpráv. Tak r. 1595 věnoval pražskému arcibiskupovi mapy Moravy a Uher. Roku 1606 prodal M. Dikastovi mapu světa a správci školy v Nymburce P. Romerovi poslal 4 mědirytiny a dvě Honterovy Kosmografie s mapami. Roku 1609 prodal knězi Matěji Stříbrskému iluminovanou mapu Uher a mapu českého království, téhož roku od něho odebral pět map i správce školy v Žatci. Roku 1611 přenechal Bacháček jednu mapu Ignáci Mičanovi, témuž prodal i iluminovanou „mapu Prahy“, což však patrně byl Sadelerův prospekt a ne skutečný plán města. Tyto údaje pocházejí ze ztraceného rukopisu AUK A 34, z nějž stručný výtah pořídil Z. Winter v článku Mistra Bacháčka kolejni počty, ČČM LXIX, 1895, s. 380nn.

⁸⁵) L. c., s. 390. Tomek, Paměti, s. 372.

⁸⁶) Kuchař, Naše mapy, s. 40, se domnívá, že jejich tisky odebíral Bacháček nejspíše z ciziny. Mohlo jít však též o globy vlastnoručně kreslené.

⁸⁷) L. c., s. 40.

⁸⁸) Překreslování bylo relativně levnější než koupě z ciziny. O sumách vyplacených za nákup takového množství map, jakým Bacháček disponoval, zachovala by se patrně alespoň nějaká zmínka — nebyly by to sumy malé.

⁸⁹) Klaudiánova mapa byla otištěna i v Kosmografii české Zikmunda z Püchova, je již výtisky na univerzitě byly. Dále srovnej Kuchař, Naše mapy, s. 31.

⁹⁰) Zmínky o jeho malířském umění v Rukověti 1918, s. 79, a v Rukověti 1936, s. 120, je potřeba vyložit si nejspíše tak, že pro Bruce kreslil a maloval mapy či kartografické prospekty. Je ovšem nutno si uvědomit, že 16. století nedělalo mezi touto činností a malířstvím „uměleckým“ rozdíl tak veliký jako dnešek.

Obdobně je možno předpokládat u jeho mapy Moravy, že šlo o tisky mapy Pavla Fabricia z let 1568 či 1575⁹¹), na svou dobu dosti podrobné a zasazené navíc mezi okolní země. Tato mapa vyšla na Moravě nově r. 1599, je tedy více než pravděpodobné, že ji Bacháček měl. Její měřítko 1:228 000 dovozovalo i případné doplňující záznamy⁹²). Kartografická činnost v Karolinu byla patrně dosti živá. Je-li známo, že Bacháček věnoval své mapy též vysokým církevním činitelům, je v tom možno vidět snahu o získání podpory pro vydání jeho map, které jinak nemohly být vytištěny⁹³).

Přejdeme nyní k jeho glóbulům. Víme, že jeden si postavil a v době snad noutě chtěl jej roku 1606 prodat. Nabídl jej univerzitě — tedy karolinským mistrům, ti však momentálně nejevili zájem. Ten měli jezuité, kterým ovšem zas Bacháček glóbus neprodal. Roku 1608 si mistři věc rozmysleli a glóbus koupili pro kolejni knihovnu⁹⁴). Z dochovaných zpráv rukopisu A 34 se dovídáme, že r. 1605 Bacháček nějaké glóby přesto prodal — a sice M. Dikastovi za dvě kopy mapu světa a „duos globos caelestem et terrestem na malý modum“.

Od roku 1601 přednášel Bacháček i kosmografii. Přednášky držel patrně podle Kosmografie české Zikmunda z Püchova a podle svého vydání Honterových základů kosmografie, jejíž mapový index řeč, hor, provincií a měst podstatně rozhojnil, hlavně pak o prvky vztahující se k českému království. Významné je též jeho rozšíření indexu díla na latinsko-německo-český⁹⁵).

Roku 1584 přednášel Bacháček též Aristotela⁹⁶).

Bohaté byly jeho znalosti lingvistické. Jak již výše uvedeno, uměl dokonale německy, samozřejmě latinsky, uměl a přednášel hebrejštinu. Roku 1602 se rozhodl pokusit se o obnovení fundace dr. France pro řeckého lektora. Sehnal o tom všechny dostupné písemnosti a žádal rektora, aby se o místo mohl ucházet⁹⁷). Lektorské peníze nevybojoval, v letech 1603—04 však přece konal čtení z Iliady a Odyssey⁹⁸). Řecky uměl patrně dobře i aktivně — byl velmi rád možností pohovořit si s řeckým poselstvem v Praze r. 1598 i s řeckými poutníky roku 1603⁹⁹).

Bacháček se zajímal i o historii. Občas ji na univerzitě přednášel a odraz této

⁹¹) Kuchař, Naše mapy, s. 52nn., též, I. c. a rub. starých map Moravy, Přerov 1963, též, Mapy českých zemí do poloviny 18. století, Praha 1960.

⁹²) Kuchař, Naše mapy, s. 53.

⁹³) „Některého času s panem bratrem V. kn. M. u pana místokancléře království českého v rozmluvení jsem byl a doslýchal, že nemálo míti ráčíte rozličných map, pokudžby tato země Uherské a markrabství Moravského mezi nimi nebyla, V. kn. M. jednu i druhou daruji. V mapě markrabství Moravského spatřovati ráčíte, kde pan bratr V. kn. M. své statky míti ráčí, pan biskup olomoucký a jiní V. kn. M. páni přátelé“. Dvorský, ČČM LII. 1878, s. 296n.

⁹⁴) Tomek, Paměti, s. 372.

⁹⁵) Rukověť 1966, s. 122.

⁹⁶) Srovnej AUK B 14, f. 253.

⁹⁷) Winter, Děje, s. 84, a AUK B 18 f. 182.

⁹⁸) Tomek, Paměti, s. 372.

⁹⁹) Srovnej AUK B 18 f. 17n., a Dvorský, Paměti, s. 409.

jeho záliby nalezneme i v jeho pranostikách a minucích, které od r. 1590 do r. 1606 vydával¹⁰⁰⁾.

Významná je i Bacháčkova činnost jako organizátora vědeckého života. Dokázal získat pro spolupráci s univerzitou řadu významných osobností i slibných mladých vědců — často přes odpor konzervativní části sboru, obávající se o snížení kolejních podílů. Mimo spolupráci se skupinou dvorských astronomů chci se zmínit především o Bacháčkově podílu na uskutečnění pitev prováděných na univerzitě Jesseniem a bohužel příliš pozdě prosazeném pozvání Keplera do sboru pražské univerzity. Jako příklad získání mladých sil poslouží těžko prosazování Albert z Kaménka a Petr Fradelius. Je přitom znovu nutno upozornit na Bacháčkovu toleranci — náboženskou i jazykovou. Nově přicházející a navrhovaní mistři byli jazykově převážně Němci — většinou uherští, konfesijně pak luteráni či kalvinisté.

Zbývá pohovořit o Bacháčkově činnosti obecně pedagogické a jím prosazovaných zásadách. České školství 16. a 17. stol. mělo vysokou úroveň¹⁰¹⁾, a to bez ohledu na konfesionální rozdělení. Na vrcholné evropské úrovni bylo nižší školství utrakvistické, dobrá byla i úroveň jezuitských gymnázií, škol bratrských¹⁰²⁾, zasahovaly k nám silné vlivy luteránské, zmiňme řády Šturmův a Melanchtonův, sama pražská univerzita vytvořila několik školních řádů¹⁰³⁾. Tyto řády byly pak v praxi pojímány rámcově a učitelé jednotlivých škol tvořili vlastní osnovy vyučování, které pak univerzita schvalovala.

Bacháček se podílel na vypracování dvou řádů: Prvý napsal ve spolupráci s M. Vlaverinem roku 1595 pro své gymnasium — classes. Tento řád byl poté r. 1598 uznán defenzory za obecně platný pro celou zemi. V letech 1607–10 se Bacháček podílel i na vypracování řádu Nudožerského.

Řadu významných pedagogických zásad formuloval však Bacháček především porůznu v dopisech školním správcům. Rozdělení žáků na třídy podle věku a přirozených schopností v přibližně dnešní formě se již obecně vžilo. Mezi

¹⁰⁰⁾ F. Palacký, O pranostikách a kalendářích zvláště v XVI. století, ČČM III, 1829, s. 38, hodnotí je, že „nic zvláštního do sebe nemají“. Bacháček měl s nimi ostatně zpočátku mnohé starosti. Snad pro jejich obsah. Dokonce naň v té věci bylo žalováno u císaře. Přímluvou Adama z Hradce dosáhl však r. 1591 toho, „aby v té věci podle jiných dvou v lékařství doktorův proti zjevnému hánci domácích nás vydavatelův pranostik pořadem práva vyslyšán a nálezezem spravedlivým podělen byl“. Jako univerzitní astronom vydával pak již dále a nerušeně rozesílal tyto drobné tisky hojně přátelům a kantorům na školy. L. c., s. 39.

¹⁰¹⁾ Srovnej Palacký, Obyvatelstvo českých měst, s. 345nn.

¹⁰²⁾ A. Molnár, Českobratrská výchova před Komenským, Praha 1956.

¹⁰³⁾ R. Vorbaum, Die evangelischen Schulordnungen des sechzehnten Jahrhunderts, Gütersloh 1860, přehledné řády české u Wintra, Život a učení, s. 87–89, 606–659. K jednotlivým řádům pocházejícím z pražské univerzity J. Štraus, Školní a vyučovací řád Matouše Kolína z Chotěřiny z roku 1550, SKI 1969, s. 28–35. A. Truhlář, M. Vavřínce Benedikta z Nudožier školní řád z r. 1607, ČČM LXV, 1891, s. 67–74. Codicillův řád vydal F. J. Zoubek, Praha 1873. Bacháčkovy pedagogické zásady možno nalézt porůznu v jeho listech u Dvorského v Pamětech, moderní edici má pouze list Petru Caponovi Netovickému z 19. 10. 1606 ve výběrové edici Poselství ducha, Praha 1975, strana 270n., prací D. Martínkové.

Bacháčkovy myšlenky patrně originální, získané převážně na základě vlastní pedagogické praxe, patří však metodika čtení a psaní rozkladným způsobem, postupně od jednoduchého ke složitějšímu, tedy zásada, jejíž autorství bývá přičítáno až Komenskému¹⁰⁴⁾.

Totéž platí i o zásadách názorné výuky, kterou Bacháček i prakticky podporoval rozesíláním pomůcek na školy. Spolu s Nudožerským zdůrazňoval význam vlastní četby žáků, význam aktivního učení se mluvnici, u pokročilejších kladl důraz i na logiku, přírodní vědy a matematiku. Velmi moderně zní i zásada, že studenti mají samostatně latinsky psát a formulovat, učitel že nemá vše hrdopísky opravovat a zastavovat, ale naopak nechat žákům potřebnou samostatnost, aby se učili praktickým užíváním, byť i zpočátku chybným. Přehlednému obrazu Bacháčkových pedagogických zásad a jeho komparaci s metodami Komenského bude ovšem nutno věnovat ještě speciální pozornost v budoucnosti.

Výsledně jeví se tak Bacháček jako velká osobnost široce založeného a v řadě oborů úspěšně působícího vzdělance evropské úrovně i rozměru, jako jeden z největších intelektuálních zjevů předbělohorské epochy.

*

Poslední list M. Bacháčka Johannu Keplerovi 19. 1. 1612. (rk.p. AUK 13b, p. 215.)

Bacháček popisuje pozorování konjunkce Měsíce a Jupitera v souhvězdí Lva, v závěru vyjadřuje přání moci si s přítelem o popsání pozorováních pohovořit, stěžuje si též na nemoc nohou a žaludku, která mu zabraňuje ve vycházení.

19. Januarii haec scripsi ad Dominum Caplerum.

Circa medium noctis Luna erat constituta in medio Coeli in signoni faller Leonis, et paulo post sequebatur Juppiter conjunctus cum stella Cordis Leonis, et quidem in exigua distantia vel latitudine, ita tamen ut Juppiter fuisset Septentrionalis, Cor vero Leonis Meridionale. Spero praeterea futurum ut hodie Luna Jovi Conjungatur in exigua quoque latitudine. Cum autem existimem: me heri in tuis Ephemeridibus disse aspectas horum duorum, in Ephemeridibus esse rectas et in margine assignatas si forsan Juppiter quoque in suo motu est correctus et sit assignatum qua hora 8 et minuto illa Conjunctio Jovis et Lunae accidos, rogo mihi assignes. Video diligentius esse observandum hanc Conjunctionem Lunae, Jovis et Cordis Leonis quia vix post biennium aut forsan plures annos samus ejusmodi Conjunctionem habituri. Quicquid hic in mei gratiam feceris studebo tibi et tuis satisfacere. Gratum mihi accidisset ut ipse adesses, et possemus coram de his colloqui, mihi propter meum morbum pedum et ventriculi non licet exire.

V. (ale) Dat. (um) Pragae 19. Januarii. Anno 1612.

¹⁰⁴⁾ Rukověť 1966, s. 120.